

Székelyudvarhely eklektikus és szecessziós építésze

A korszakhatár kérdései

A történetírás az 1867–1918 közötti időszakot a dualizmus korának nevezi. Az ekkor lezajlott magyarországi kapitalizáció gazdasági, társadalmi átalakulásai a művészettörténetben is önálló korszakot eredményeztek. Az előző évtizedekhez képest többnyire falusias külsőt mutató székelyföldi városok életében beindult egy új típusú fejlődés, a közigazgatás modernizálása, a vasúthálózat kiépülése stb. révén. Ez a dinamikus fejlődés az első világháború előtti három évtizedben csúcsosodott ki: új utcák nyíltak, fokozatosan felépültek az új középületek, a városközpontok egyre urbánusabb jellegűek, olyannyira, hogy az ekkor emelt épületek máig meghatározzák a városképet.

Építészeti feladatok és épülettípusok

Az a nagyszabású társadalmi és gazdasági átalakulás, amely a XIX. század második felét és a XX. század első évtizedeit jellemezte, az építőművészet terén jól nyomom követhető. Új feladatok adódtak, változott az értékorientáció és új ízlésnormák alakultak ki. A közlekedés, a közigazgatás, az egészségügyi ellátás, az oktatás sok esetben új intézményeket követelt. Tehát az építészet elsőrendű feladatává vált a politikai élet, közigazgatás színtereinek megteremtése. Megyeházák, városházák, pénzintézetek, törvényszékek, iskolák épültek a székelyföldi városokban is.

Építészeti stílusok, műemlékek

Míg a XIX. század első felében még a ba-

rokkos, vagy klasszicizáló középületek uralták a székelyföldi városok képét, addig a század második felében készült épületek – a kor divatját követve – az eklektika jegyében születtek. A XX. század elején már a szecesszió stílusjegyei domináltak az új épületeken. A megyeszékhellyé vált Csíkszeredában 1887-ben avatták fel a Vigadót, rá egy évre felépítették a Megyeházát (1913-ban átalakították, ma a Polgármesteri Hivatal működik benne), az Igazságügyi Palota pedig 1904-ben készül el eklektikus stílusban. Sepsiszentgyörgyön a városi bérpalotát 1896–1897 között emelték szintén eklektikus szellemben.

A kor városépítészeti kérdései Székelyudvarhelyen is megfogalmazódtak, amelynek nyomán néhány pompás (*eklektikus*) emlék született:

A Városháza:

A főter északkeleti részén épült 1895–1896 között az egykori Vármegyeháza (ma Városháza) épülete, amelyre elsősorban a kompozíciós egység jellemző. A választékos épületelemek pontos arányszerkezetű elosztást biztosítanak a központi és sarokrízalitos, háromszintes épületnek. A rizalitok alsó szintjét a félköríves bejárati és ablaknyílások közötti rusztikus kialakítás jellemzi, feljebb a homlokzatot, a két szintet átfogó volutás, füzérdíszes pilaszterek tagolják vertikálisan. Rendkívül gazdag kiképzésűek az ablaknyílások, amelyeket a közép-

rizalit első emeletén az ablakkönyöklők alatt kecses gyámkövekre nehezedő baluszteres erkélyek díszítenek, fölül pedig tört ívű oromzattal zárulnak. A középrizalit eleganciáját a koronázópárkány fölötti baluszteres attika emeli ki, közepén az óraszerkezetnek helyet adó tört köríves oromzattal. A balusztert a sarkakon, a magas posztamensen álló, obeliszket imitáló díszek súlyos kompozíciói zárják le. A főterre néző főhomlokzat mögé egy zárt belső udvar szerveződik, amelynek záró része összefogott külső képet mutat. Tíz tengelyes, emeletes oldalszárnyak vezetnek a zárórészhez, amelynek formálási módjában a főhomlokzaton látott tagozatok és épületelemek köszönnek vissza.

A katolikus főgimnázium (ma a Tamási Áron Gimnázium bentlakása):

A Felső Piac tér délkeleti részén 1890–1891 között épült meg a környékbeli katolikus falvak adakozásából a katolikus főgimnázium eklektikus épülete Lengyel Gergely és fia, János, valamint Gyertyánffy Gábor kivitelezésében. Az épület megjelenésében a klasszicizmus hatása érvényesül, az építési síkból kiugrik a hatalmas edikulával koronázott középrész, amelynek alsó szintjét – az ókori építészetre jellemző – toszkán oszlopokra támaszkodó előcsarnok uralja, majd a második szint kannelúrás korinthoszi pillérekkel három tengelyre tagolt testét figyelhetjük meg. Középen háromszögű oromzat, míg a szemközti tengelyek ikerablakait egységesen egy-egy szegmensíves lezárás koronázza. Utóbbi megoldás a reneszánsz korában volt jellemző. A rizalit melletti épületrészek öttengelyesek, a sarokarmírozással díszített homlokzat félköríves ablakokkal nyitott alsó szintjét a felsőtől az emeleti ablakok könyöklőinek magasságában húzódnó erőteljes, levéldíszes övpárkány választja el. A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy az egykori katolikus főgimnázium jó példa arra, hogy egy újkori épületen hogyan jelennek meg a különféle építészeti stíluselemek.

Az egykori Mária Valéria óvoda épülete:

A katolikus főgimnázium szomszédságában áll az ugyancsak középrizalitos, de az előbbihez hasonló és azonos kvalitású (egykori) Mária Valéria óvoda épülete. A kétszintes épület díszítésének motívumkészlete eltérő tervezésű, lehangsúlyosabb kiképzést a rizalit második emelete kapta, amelynek korinthoszi fejezetű pillérei között az ablaknyílásokat háromszögű és szegmensíves timpanonnal zár-

A Városháza főhomlokzata

A szerző felvétele

ták le. A rizalit tetőzete a mellékszárnyak fölé emelkedik, a korinthoszi pillérfőkre elegáns párkány fekszik, amelyen végül kettős konzolok tartják az edikulával díszített koronázópárkányt.

A XIX-XX. század fordulójától kezdve az építészetet vidékünkön is egyre inkább a sokszínűség jellemzi. A régmúlt stílusokból válogató eklektikus építészetet felváltotta egy új, egyéni jellegű irányzat, a *szecesszió*, amely a történeti múlttól elszakadva, a modern élet lendületét híven kifejező formákra, valamint a gazdag ornamentikára helyezte inkább a hangsúlyt. A szecesszió fogalmának és a mozgalom mibenlétének, jelentőségének értelmezése korántsem egységes, de annak eszméi és formai problémái csaknem azonos időben számos országban kialakultak. A szecesszió városaként, sőt az irodalmi élet egyik „csomópontjaként” emlegetett Nagyvárad, valamint Kolozsvár nagyszabású építkezéseivel azonos időben a Székelyföldön is sorra jelentek meg az új építészeti formakincset magukon viselő épületek. A legrangosabb megrendelésekkel kétségtelenül a Bernády-érában prosperáló Marosvásárhely büszkélkedhet, de a XX. század első évtizedeiben Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda és nem utolsósorban Székelyudvarhely is „kitett magáért”.

A Tamási Áron Gimnázium:

1910-ben készült el Pápai Sándor építésznek az Erdélyi Római Katolikus Státushoz benyújtott nyertes tervpályázata alapján, valamint Király József és Spáda János építési vállalkozók kivitelezésében az udvarhelyi Római Katolikus Gimnázium új – az 1593-as alapítás után immáron harmadik – épülete, amely a szecessziós építészet egyik legmarkánsabb példája vidékünkön. Pápai a Katolikus Státus egyik legfoglalkoztatottabb építészé volt. Nevéhez még két iskolaépítési megrendelés fűződik. Ő készítette 1906-ban a kézdívásárhelyi, majd az 1911–1913 között felépült csíkszeredai Római Katolikus Gimnázium tervét.

A Szent Miklós-hegyen álló monumentális épületgyűttes Udvarhely egyik szimbóluma, sziluettje a város fölé emelkedik. A négyszintes főépületet balról az igazgatói lakás, jobbról pedig a tornaterem emeletes, sarokrízalitos teste fogja közre. A főépület közepén és sarkain szintén enyhén kiugró rizalitek figyelhetők meg. A homlokzat tagolásában elsősorban a vertikális érvényesül, amelyet az emeletek egyenes záródású, szegmensíves, majd végül a lekerekített sarkú, egyenes záródású ablakai hangsúlyoznak. Az épü-

letet az udvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola műhelyében készült, rendkívül minőségi, színes majolika ornamentekkel díszítették. A külső lépcsővel ellátott főbejárat pártázatán sárga-zöld kombinációjú rozetták vannak, míg az első emeleti ablakok könyöklői alatt kék, lilium formájú díszeket helyeztek el. A rizalitokat gazdag kiképzésű párták koronázzák, amelyeken ismét feltűnnek a majolikadíszek különböző formái. A legrangosabb kiképzést a középrizalit, alapformájában háromszögű, de konkáv ívekből metszett, jó arányú laternák által közrezárt elegáns oromfala kapta, amelynek középső, félköríves ablakára két klasszikus öltözetű, kezükben babékoszorút tartó női alakot helyeztek el. A párta alatt sűrű, sárgászöld sordísz fut végig, ez a majolikadísz feltűnik a főépület sarokrízalitjain is.

A Gimnázium épületdíszjeinek vizsgálatakor szembeötlő a szecesszióra jellemző lendületes, szabadon áramló formák alkalmazása. Sok esetben azonban a népművészet hatásának lehetünk tanúi: a főépület első emeleti ablakpárkányait honfoglalás kori övveretre emlékeztető, stilizált motívumokkal ékesítették, a második emelet ablaksora alatt pedig varrottasokból ismert virágszirmos, levélfonatos majolikadíszeket figyelhetünk meg.

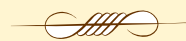
A Benedek Elek Tanítóképző:

Különös architektonikai és dekoratív megoldással építették meg 1910–1912 között a Felső Piactéren az új református kollégiumot (ma Benedek Elek Tanítóképző), amely a szecesszió másik rangos emléke Udvarhelyen. A négyszintes épületgyűttes egyedi tagolású, az orozatos főépület a nyugati és déli épületszárnyak találkozásánál enyhén kiemelkedik. A pazar kivitelezésű homlokzatalakítás első ránézésre síkszerű, a főbejáratot és a földszinti félköríves ablaknyílásokat azonban meglepő módon egyenlőtlen osztású soros kváderburkolattal töltötték ki. Ez a rusztikus plaszticitás feloldódik a földszinti alaprajzhoz képest terjedelmesebb első emelet egyenes záródású nyílásain, amelynek közeit – fehér kváderköveket imitáló alapon álló – sokszögű kartusba foglalt, stilizált növény- és állatmotívumokkal töltötték ki. Ez a fajta díszítés a nyugati oldalszárny azonos szintjén is feltűnik, igaz, ellentétes sorrendben. Az épület díszítésében az orozat kiképzése kapta a legnagyobb hangsúlyt, ahol nem spóroltak a fantáziadús díszítőelemek előhozatalával. Az alsó részen a székelykapuk galambbúgjain látott gerleparók tűnnek fel, majd egy alapformájában téglalap alakú íves kartus körül a legkülönbözőbb, stilizált, a népművészetből is-

mert motívumok jelennek meg. Ennek a dinamikus áramlású díszítésnek csupán az óraszervezetet övező kör alakú kartus ad némi szabályosságot. Említésre méltó a tantermeknek helyet adó déli épületrész díszítése is. Itt a középső tengely leszelt élű ablaknyílásai között – a főhomlokzaton látott – kváderkitöltés jelenik meg egészen a koronázópárkányig, az ablakok közötti mezőkben, az állatalakok mellett egy kordé, egy mozdony és egy vitorlás hajó formáját vehetjük észre, arányos kivitelezésben.

A fentiek alapján összegzésként elmondható, hogy a székelyföldi városok – és köztük Székelyudvarhely – a dualizmus korában sikeresen „levetkőzték” korábbi „mezővárosi jellegüket”, és addig nem tapasztalt módon, látványos fejlődést felmutatva igyekeztek felzárkózni a nagyvárosok színvonalához. Az építkezéseken először a historizáló (eklektikus) hagyomány uralkodott, majd ez fokozatosan alárendelődött az új szellemiségnek. Ez a látványos fejlődés az első világháború, majd a hatalomváltás miatt megtörik. Az azonban kétségtelen, hogy a tárgyalt korszakban készült épületek – funkciójuknál fogva is – nemcsak, hogy a legfontosabbak, hanem máig meghatározzák a városképet. Így talán érdekes megismerni a város múltját, és más szemmel látni a már megszokott utcákat, épületeket...

Kovács Árpád

Aradi Nóra (főszerk.): *A magyarországi művészet története*. I. köt. *Magyar művészet 1890-1919*. Budapest, 1981.

Hermann Gusztáv – Hermann Gusztáv Mihály: *Székelyudvarhely. Kis kalauz idegeneknek és helybenlakóknak*. Csíkszereda, 2007.

Kelemen Albert: *A Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola fennmaradt művészeti emlékeiről*. In: Aureopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok II. Székelyudvarhely, 2002.

Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750-1914*. Csíkszereda, 2003.

Vofkori György: *Csíkszereda és Csíksomlyó képes története*. Békéscsaba, 2007.

Uő: *Székelyudvarhely. Város történet képekben*. Kolozsvár, 1995.